

**ГОВІРКА ЯК ТОЧКА ПЕРЕТИНУ
ЛОКАЛЬНОГО Й ІНТЕРЛОКАЛЬНОГО**

(із спостережень над говіркою села Грозинці на Буковині)

doi: 10.12958/2227-2631-2021-1-43-16-26

Людмила Колєснік,

кандидат філологічних наук,

науковий співробітник відділу діалектології

Інституту української мови НАН України

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3321-2942>

Статтю присвячено описові однієї говірки як системи, адже говірка акумулює в собі типові риси говору й водночас є платформою для спостережень над реальним функціонуванням мови в конкретному просторі у визначений час. Мета статті – схарактеризувати основні особливості говірки с. Грозинці, виявлені в усному діалектному мовленні на всіх мовних рівнях. Говірка належить до малодосліджених і не була об'єктом докладного вивчення.

У розвідці проаналізовано типові фонетичні, морфологічні та синтаксичні діалектні риси, властиві говірці. Серед фонетичних рис, які відрізняють її від типових буковинських: відсутність перезвуку *а* до *е*, відсутність наближень *к* до *т*, *д* до *г*, сильне укання, приставний *в*. Закцентовано на словозміні іменних частин мови, морфологічних особливостях іменників (хитання в роді), прикметників (творення ступенів порівняння), відзначено діалектні форми займенників та прислівників). У синтаксичній структурі говірки виявлено своєрідні прийменниково-іменникові конструкції, активне функціонування підсилювальних часток та вигуків, типове вживання інверсійного порядку слів.

У говірці записано низку не зафіксованих раніше слів, які доповнюють Словник буковинських говірок новою цінною інформацією: оригінальною семантикою вже відомих номенів, укладують словотвірні гнізда, розширюють уявлення про локалізацію окремих лексем.

Спостереження над лексикою села засвідчує і суто мовні процеси, які відбуваються в говірці, зокрема фонетичні та семантичні зміни лексики, підлаштування її до діалектної системи говору, і вплив позалінгвальних чинників: перебування краю в умовах іноземного панування впродовж тривалого часу, віддзеркалення в діалектному лексиконі традиційних форм господарювання. Відзначено низку літературних назв, які відійшли до пасивного складу, але продовжують функціонувати в говірці, що засвідчує дихотомічний зв'язок літературної мови та її діалектних варіантів.

Спостереження над записами діалектного спонтанного мовлення дозволило кваліфікувати говірку як буковинську з рисами подільських.

Ключові слова: говірка, діалектний текст, локалізм, типові діалектні риси.

The article deals with description of one dialect as a system. The purpose of of this study is to describe the main features of the dialect v. Hrozyntsi, manifested in oral dialectal speech, at all language levels. Attention is drawn to typical phonetic, morphological and syntactic dialectal features.

The author's own records from this dialect (2010), dictionary materials (2005, 2006) and lexical materials of this village are the source base of the study. The interview method was used to record the material. The features of word change of noun parts of speech and conjugation of verbs, morphological features of nouns (vacillation in the genus), adjectives (creation of degrees of comparison), dialectal forms of pronouns and adverbs are characterizes for the dialect morphological system.

Some previously unknown words have been found, they enriches the vocabulary of the dialect. This material supplement the Dictionary Bukovyna Dialects of with new information: new words, original semantics of famous words, new word forms, expands the idea of the localization of individual words.

Among the dialect words there are a number of literary names that have passed into the passive, but continue to function in the dialect. This fact testifies to the connection between literary language and its dialectal variants.

The obtained results make it possible confirm that this dialect is Bukovyna dialect with the features of Podillia dialect.

Key words: dialect, dialect text, local word, typical dialect features.

Вступ. В останні десятиліття особлива увага діалектологів прикута до вивчення окремої говірки як самодостатньої мовної системи. Це спричинене тим, що говірка – мінімальна мовно-територіальна одиниця, яка акумулює в собі типові риси говору й водночас є платформою для спостережень над реальним функціонуванням мови в конкретному просторі у визначений час.

На зразках діалектного мовлення, пов'язаного з конкретним локусом, можна спостерігати переважну більшість властивих для говірок явищ і перебіг активних мовних процесів: міжмовної інтерференції та взаємовпливів суміжних діалектних систем, реалізацію дихотомії діалектного й літературного, динаміки мови тощо. Значний вплив на ці процеси мають і мовні, і позамовні чинники: територіальне розміщення, історичні умови розвитку поселення, спосіб господарювання на визначеній території. Тому кожна говірка є точкою перетину локальних та інтерлокальних явищ, дослідити які неможливо без докладного вивчення діалектного мовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазвичай результатом спостережень за мовою однієї говірки є короткі словники місцевої лексики (давніші опубліковано в періодичних наукових виданнях), фольклорно-діалектні матеріали, повноформатні студії (яких, на жаль, менше). В українській діалектології лексикографічними працями¹ представлені закарпатські говірки с. Костилівка, с. Затисся, с. Сокирниця, с. Косівська Поляна і с. Росішка, с. Річка і с. Яворів, лемківська говірка с. Тилич, гуцульські говірки с. Березові та с. Тюдів, наддністрянська говірка с. Мокряни, бойківська говірка с. Грабовець, покутські говірки с. Ковалівка та с. Стриганці, буковинська говірка с. Южинець. Давніші праці присвячено поліським говіркам с. Мусіївка, с. Листвин, наддніпрянській говірці с. Кишеньок. Важливим науковим проєктом став повний опис говірки с. Машеве Чорнобильського району. Окремі українські говірки поза межами України обстежив О. Горбач, зокрема докладно описав низку говірок і впорядкував словнички кожної з них.

Мета дослідження. Говірка с. Грозинці досі не була об'єктом ґрунтовного спостереження, це спонукало до її аналізу та визначило актуальність і мету такої роботи – установити прояви локальних та інтерлокальних рис у говірковому мовленні мешканців цієї говірки.

Розвідка базується на авторських записах діалектного мовлення із говірки, здійснених у 2010 р. від мешканців села (обсяг 2 а. а.), діалектних текстах, уміщених у хрестоматії буковинських говірок (БГ 2006), лексичних матеріалах².

Текстовий діалектний матеріал записано за допомогою методу інтерв'ю, який передбачав створення невимушеної ситуації спілкування, на цифрові носії, що уможлиблює його верифікацію та повторне багаторазове використання. Для виокремлення окремих діалектних рис використано метод суцільної вибірки. Провідними методами студії є аналіз і синтез виявлених мовних фактів, серед основних методів представлення зібраного матеріалу – описовий та зіставний.

Виклад основного змісту. Село Грозинці нині Чернівецького району Чернівецької області розташоване за 31 км від Хотина³. Уперше Грозинці згадано в писемних джерелах 1652 р. На території села виявлені поселення трипільської культури (III тисячоліття до н. е.), ранньослов'янської черняхівської культури (II – VI ст. н. е.) та слов'янське городище (IX – X ст. н. е.) (Історія, 1969, с. 661).

---

¹Список цих словників представлено на сайті Інституту української мови за покликанням: Діалектні словники. URL: <https://iul-nasu.org.ua/dialektni-slovnyky-2.html> (дата звернення: 15.11.2021)

²Зібрала ентузіаст збереження історії й мови рідного села, працівник будинку культури Людмила Степанівна Снігур.

³До адміністративної реформи село належало до Хотинського району.

Назву села ономасти вважають результатом онімізації катойконіма *грозинці* < нп *Грозин (-а, -е) < антропоніма *Гроза* (Вербич, 2019, с. 57).

Грозинці – батьківщина знаного на Буковині красзнавця, письменника І. Снігура, автора книг: «Мої мандрівки по Буковині»⁴ (2008), «Грозинці на вітрах історії» (2004), «Село між двома кішмами» (2004), дві останні присвячені рідному селу.

У діалектних текстах, записаних у говірці, помічаємо прояви таких основних фонетичних рис:

1) відсутність перезвуку **а** після м'яких приголосних: *в'іс'і'л'а* (КІ), *в'ін'чан'а* (ЛС);

2) сильне укання (**оʸ – ʸ – у**): *тоʸ'б'і* (КІ), *су'б'і* (*соʸ'б'і*) (КІ), *оʸ'д'нойі* (КІ), *тоʸ'ргу'вати* (*ʸтоʸ'ргу'вати*) (КІ), *над бар'в'інкоʸ'м* (ЛС), *поси'пала цукроʸ'м* (ЛС), *у доʸ'роʸ'з'і* (ЛС), *по ʸ'бор'і* (КІ) (*об'ора* 'подвір'я' (СБГ 2005, 353)), *ʸгон'* (КІ), *кум'пан'іа* (АП) (від *компанія*), *чулу'в'ік* (ЛС), *ду'дому* (ЛС), *св'і'тили ду'рогу* (ЛС);

3) приставний **в**: *во'ре го'род* (АП), *дочка таї ву'нучка* (АП), *ʸ'вочі л'удим ди'витиса* (ІМ);

4) форми з епентетичним **н** після губних: *зем'н'а* (АП, КІ), *памн'а'тати* (КІ), хоч у мовленні молодшої інформантки натрапляємо на форму без епентези: *памйа'тати* (ЛС);

4) відсутність чергування **г, к, х**: *л'уди у два'ц'атк'і* (КІ), *да'вали дар свек'рух'і і свекру* (ЛС);

5) відсутність наближення **кʷ, дʲ**. Фіксуємо лише одиничні вживання, напр., *со'б'і хо'т'іли* (ЛС);

6) метатеза: *вого'рили зо л'нару л'мінут* (МВ);

7) різне відтворення звуку **ф**: *було т'рошк'і фал'шифство* (ЛС), *арих'метика* (АП);

5) диспалаталізація звуку **с** (**ц, з**) у суфіксі **-ск(ий)**: *ʸ ру'мунк'і ш'кол'і* (ІВ), *с'іл'с'ке госпо'дарство* (ІВ), *с'іл'с'ка л'молод'* (ЛС), *йе'вангел'ск'і хрести'їани* (ІВ), *при'шоʸ л'рускиї* (АП), *б'линка ро'дина* (ЛС);

8) диспалаталізація звуку **ц** в іменниках із кінцевим **ц**: *ʸ Чирн'іʸ'цех* (КІ), *до Черно'вец* (АП);

9) приклади синкопи: *ни х'тіла* (ІМ).

У наголошуванні спостерігаємо тяжіння до літературної акцентуації дієслівних форм: *п'і'ду* (КІ), *п'і'деш* (КІ), *знаї'деш* (КІ), *звес'ти* (КІ), на протигагу кореневому наголошенню в буковинсько-надпрутських говірках.

Серед типових морфологічних рис у канві діалектного тексту досліджуваної говірки виявлено такі:

⁴У ній, крім авторського тексту й багатьох ілюстрацій, уміщено історії, записані від мешканців різних буковинських сіл. На жаль, записи пристосовані до літературної мови і є непридатними для діалектологічних студій, а отже, мають суто інформативний характер (Снігур, 2008, с. 139 – 154).

1) сплутування родів іменників: *така о́бичайа* (КІ) (пор. *обі́чай* ч. р. 'звичай'), *к'і́лко п'рибил'у* (КІ) (пор. *при́биль* ч. р. 'прибуток'), *ў Палес'т'ін* (КІ) (*Палесті́на* жін. р.), *де Черн'і'вец ваи!* (АП) (*Черні́вці* мн.);

2) відсутність подовження в іменниках сер. роду, де переважає закінчення **-я**, зафіксовано лише поодинокі випадки слівформ із закінченням **-е**: *з ка'м'ін'ем* (КІ): *ўзу'т'а* (ІВ), *ве'с'іл'а* (*в'іс'іл'а*) (ІВ, КІ), *при'м'ішчин'а* (ІВ), *на'селин'а* (ІВ), *богослу'ж'ін'а* (ІВ);

3) у системі словозміни іменника виокремлюємо закінчення **-и** Д. в. М. в. ім. ч. р.: *на 'поли* (АП), закінчення **-ів** Р. в. ім. множ. На противагу літ. **о**: *ни'ма 'сел'іў* (КІ), *'пару хат'к'іў* (КІ), *з тих 'букв'іў* (АП); закінчення О. в. ім. та займ. ж. р. одн. **-ойу** (на відміну від поширених у південно-західному наріччі **-ов**, **-ев** (**-ев**)): *зи'мойу* (ІВ), *з о'хотойу* (ІВ), *голо'войу* (ІВ), *'силойу* (ІВ), *'тежкойу* (КІ), *л'і'н'ійкойу* (КІ), *'вулицейу* (КІ), *'корцойу* (ЛС), *'хусткойу* (ЛС), *'музикоюу* (ЛС), *стариш'нойу* (КІ), *сп'ід'нищейу* (АП), *'ж'інкойу* (ЛС), *'бат'ко з 'маткойу* (ЛС), *зо м'нойу* (КІ), *з 'нейу* (КІ), *ми з 'мамойу* (ІМ) *чер'вонойу ни'ткойу* (ЛС), *та'койу до'рогойу* (ЛС), *'чистойу во'дойу* (ЛС), *бу'ла ни'с'койу* (ІВ);

4) рідше, ніж у буковинсько-надпрутських говірках, але відзначено форми двоїни: *и'тири 'корим'і* (КІ), *дв'і доч'к'і* (КІ), *дв'і д'іўчин'і* (АП);

5) як і для буковинсько-надпрутських, для описуваної говірки характерне сплутування твердої та м'якої груп прикметників: *ў ха'тах старо'даўних* (ЛС), *ў су'с'ідному сел'і* (ІВ), *у н'йатницю Вели'кодну* (АП);

6) творення ступенів порівняння прикметників і прислівників за допомогою частки **май**: *май с'таршиї* (КІ), *май 'добри* (АП). *б'лиско май ч'і да'леко* (АП). Її також вживають для підсилення оцінного значення іменників: *ка'зали курку'л'і / шо май бога'ч'і* (АП), *май 'добрий ка'лим / май ко'ли б'і'да / нидос'татки* (КІ), з дієсловами для підкреслення інтенсивності дії: *май за'була* (КІ), *за ру'мина май з'найу* (АП), *май пост'ройілиса* (КІ), іноді – з частками для вираження послідовності подій: *май то* (КІ). Водночас для творення найвищого ступеня порівняння в говірці використовують займенник **самий**: *са'м'і б'ли'ск'і* (ЛС), *са'м'і 'р'ідн'і* (ЛС), *'самі с'воїї 'р'ідн'і* (ЛС), *'самі ма'лі сист'рі* (ІМ);

7) фіксуємо короткі форми діалектних займенників: *їго* (АП): *моло'да їго* (КІ), *їго 'вуїко* (КІ); відсутність м'якості **н**, **ц** у відмінкових формах особових та вказівних займенників: *ў 'него* (КІ); *'цего ли'шила* (КІ), *'цего 'л'іта* (КІ), *до 'цего до 'ранку* (КІ), *брат буў 'цему* (КІ), *цу моло'ду 'пару* (ЛС); суфікси **о**, **во**, що підсилюють значення вказівних і означальних займенників: *це'во* (КІ), *цеї'во су'с'ід* (КІ), *з цего'во по'рога* (КІ), *ц'і'во* (КІ), *ц'іо'о* (КІ), *ту'во* (АП, КІ), *так'е'о* (АП); редуплікація двох вказівних займенників для підсилення значення: *то'т'і* (АП); диспалаталізацію **с**: *шос* (КІ); фонетичні варіанти займенників: *'кождий* (АП), *'кажний* (ІВ), *'к'ілко* (АП, КІ);

8) діалектні прислівники: місця: *дес* (АП, КІ), *ту¹мо* (АП, КІ), *туту¹во* (АП), *та¹мо* (КІ), *таму¹во* (КІ); напрямку руху: *ту¹да і в¹ідт¹й* (АП), *в¹ідк¹й* (КІ); способу дії: *йкос* (КІ), *б¹іриши* (АП, КІ);

9) у дієслівних формах поширений префікс **ви-**: *к¹ір¹ницю в¹ікопали* (КІ), *в¹іво¹ди¹й і з¹хати* (КІ), *йо¹го в¹ібрали* (КІ), *в¹ішо¹у на ро¹боту* (АП), *поса¹ди¹й і в¹іпрашува¹й* (АП) (*прашувати* 'підпушувати ґрунт сапою'), *л¹у¹би¹й в¹іпити* (МВ), *файний в¹ійшо¹й* (ІМ), *коси повір¹вала* (ІМ), але рідше натрапляємо на вживання літ. **ви-**: *виби¹рали х¹лопц¹а д¹і¹йчину* (ЛС), *ви¹вод¹а так* (ЛС), *йс¹і ви¹ход¹ат¹* (ЛС);

10) в оформленні зворотних дієслів постфікс **-ся** в досліджуваній говірці, як і в усіх буковинських із рисами подільських, має фонетичний варіант **-са** на протизагу поширеним на інших територіях варіантам **-си**, **-сі**: *тра¹фейі поле¹шали¹са* (ІВ), *зали¹шили¹са й¹дови¹* (ІВ), *се¹ло преобра¹зовувало¹са* (ІВ), *бо¹йало¹са б¹йки* (КІ), *йс¹о на¹йчи¹ла¹са* (АП), *зби¹рали¹са до ш¹л¹убу* (ЛС), *лиши¹са й ста¹рих ді¹йках* (МВ), *вже догово¹рили¹са* (МВ), *ни б¹ив¹са* (МВ), *ни сва¹рив¹са* (МВ), *слу¹жили йак* *слу¹жило¹са* (КІ), *йс¹о пом¹ішало¹са* (КІ), *л¹уди с¹пудили¹са* (АП), *вс¹о си¹ло диву¹вало¹са* (ІМ), *в¹ін за тим ди¹ви¹йса* (ЛС). Постфікс **-са** можливий як і пост-, так і в препозиції: *са ли¹шила д¹і¹йчина* (КІ), *зо м¹нойу са зап¹и¹са¹* (КІ), *йже са к¹айу* (КІ), *син м¹й са йби¹й* (КІ), *ми са ст¹ройіли* (КІ), *дуже тут са на¹мучила* (АП);

11) у системі дієвідмінювання привертають увагу форми І ос. одн.: відсутність переходу зубних приголосних у шиплячі: *сид¹у таї сид¹у* (АП), *по¹сид¹у на¹р¹йу* (АП). Властивим для говірок південно-західного ареалу (Закревська, 1962, с. 128)⁵, зокрема й для говірки с. Грозинці, є опускання кінцевого **-т** у формах III ос. мн. дієслів: *ж¹ін¹ки ни хо¹т¹а пе¹редн¹і б¹ути* (КІ), *ни хо¹т¹а йти н¹йшки* (АП), *шо хо¹т¹а / то робл¹а* (АП), *сирбин вод¹а* (АП), *ти¹бе нап¹ра¹й¹а* (КІ) або ж твердий варіант закінчення на протизагу нормам літературної мови: *л¹уди пл¹увати б¹удут* (КІ), *ухайут / сп¹івайут* (АП), трапляються лише поодинокі форми на **-ть**: *пот¹ім ви¹ход¹ат¹* (ЛС).

Серед синтаксичних особливостей відзначимо перевагу сурядних речень над підрядними, використання еліптичних конструкцій, інверсійний порядок слів: *першим долгом було* (ІВ), *мама с¹ім год м¹ойа ле¹жала* (КІ), *йже маї так й нас п¹лохо ход¹а до цер¹кви шо ну* (КІ).

Фіксуємо прийменниково-іменникові конструкції, оформлені за зразком російської мови: *йдол¹ до¹роге* (ІВ), *по тра¹диц¹ійам* (ІВ), *по су¹ботам* (ІВ). Пасивні конструкції у спонтанних діалектних оповідях трапляються рідко. Такі конструкції є типовим явищем лише для мовлення інформанта, який тривалий час обіймав адміністративну

⁵ «Ці форми є панівними в покутсько-буковинських та гуцульських говорах, зрідка зустрічаються в південнонадністрянських (південь Тернопільської області) і ще рідше в південноподільських говорах» (Закревська, 1962, с. 128).

посаду: *були забрат'ї на фронт* (ІВ), *колектив'їзац'їя була завершена* (ІВ), *при'м'їшчин'а арендован'ї а/бо викуплен'ї ок'ремими фермерами* (ІВ).

Діалектний текст увиразнюють вказівні й підсилювальні частки: *ту'во* (КІ), *а'ди* (КІ), *ди* (КІ), *ци* (КІ), *вот* (АП, КІ), *тил'ко* (АП), *т'їки* (ЛС), *дажи* ‘навіть’ (ІМ), *наїт*’ (КІ) та сталі вигукі: *Боже уна'с'ї!* (ЛС), *най світ бо'рони* (ІМ).

Фонетичні й граматичні риси рідко мають вузьколокальний характер. Щодо всього буковинського говору такі ознаки кваліфікуємо як локальні, однак стосовно конкретного села – як інтегративні, оскільки вони об'єднують його з низкою подібних у більше мовно-територіальне угруповання – буковинські говірки з рисами подільських (Герман, 1995, с. 305 – 308; АУГПБ 1998, II, к. 200)⁶.

Натомість у лексиці записаних оповідей помічаємо багато okazionalного, авторського, утвореного за типовими моделями, властивими для діалектної лексичної системи – того, що може претендувати на статус локального.

У говірці с. Грозинці виявлено не зафіксовані в СБГ раніше слова. Серед таких номенів і предметна лексика з прозорою мотивацією: *гор'нешник* ‘ганчірка, якою знімають горщики з вогню, з печі, з плити’, *зас'тел'ка* ‘заслінка для отвору печі’, *курса* ‘автобус’, *обе'ліса* ‘пам'ятник’, *по'бивач* ‘великий молоток’, *сра'кач* ‘підставка для кужівки’, *кип'л'ачка* ‘джерело’, і номени на позначення абстрактних понять: *бан'ж'ота* ‘безлад’, *бачо'гура* ‘сварка’, *фар'фан* ‘кінець’, станів: *марі'котно* ‘важко, неприємно, тоскно’.

Окремі слова мають виразне експресивно-оцінне забарвлення: *биз'дун* ‘чоловік, від якого погано пахне’, *гангури* зб. ‘злі люди’, *дала'фенд'а* (*вала'фенд'а*), зб. ‘шмаття’, *н'ухи-пахи* ‘приємний запах’, *духи-фе* ‘неприємний запах’, *ката'рон'кати* ‘стукати’, *ка'л'акати* ‘говорити’, *розди'бенди* ‘гулянка’, *бе'лебица* ‘дивакувата людина’, *ма'ранда* ‘лінива людина’, *фун'ї* ‘побрехеньки’, *фун'а* ‘брехуха’. Мотивація більшості з них прозора: *ду'било* ‘дурень’, *дубл'ї'кати* ‘близнюки’, *срако'лизник* ‘нещира, підлеслива людина’. Звичайно локалізмами їх можна вважати лише умовно, оскільки вони є потенційними не лише в буковинських чи загалом говірках південно-західного ареалу, а й на всьому українському мовному обширі, напр., *го'товченко* ‘п'яний чоловік’ відзначено й у сх.-слоб. говірках із таким самим значенням (СОН 2013, с. 63).

Низка із виявлених слів, імовірно, мають іншомовне походження: *пуйка* ‘сука’ > пол. *ryjka* ‘кішка’ є похідним від *ryj-ryj* (вигук для підкликання кішки) (ЕСУМ IV, с. 629); генезу семантики лексеми *кішма*

⁶К. Герман відзначає початок такого впливу з половини XVI ст. як наслідок переселення на цю територію втікачів із Поділля від гноблення польської шляхти, татарських набігів, а часом і релігійних переслідувань (Герман, 1995, с. 308).

‘джерело’ убачаємо від срб.-хрв. *kǐša* ‘дощ’ (Речник, 1967, II, с. 718), пор. болг. *kǐsha* ‘дощова пора; мокрота, волога’ (БЕР 2012, II, с. 407); імовірно, значення лексеми *чандра* ‘полотняна сумка’ пов’язане з *ча́дра* ‘легке покривало, яким жінки-мусульманки запинаються з голови до ніг’ – запозичення з тюркських мов >. тур. *çadır* ‘намет, шатро’ (ЕСУМ VI, с. 275)⁷.

Деякі лексеми відомі не лише в буковинських говірках, однак їхня форма засвідчує яскраві фонетичні риси говірки, напр., приставний **в**: *вос/лін* ‘лавка, ослін’, *воти/равник* ‘рушничок’, пор. *отирáвник* рідк. ‘рушник’ (СБГ 2005, с. 372), *воч/ки* ‘окуляри’; укання: *у/гузок* ‘мішок’, пор. літ. *огузок* розм. 1. ‘нижня частина зав’язаного снопа’, 2. ‘місце, де зав’язаний мішок’, 3. ‘ріг мішка, ятера’ (СУМ V 1974, с. 623); *ілі/йак* ‘бузок’, пор. *ліліяк* ‘тс.’ (СБГ 2005, с. 61), *йіроп/лан* ‘літак’, пор. *аероплán* ‘тс’ (СУМ I, 1970, с. 94).

Серед записаних слів віднаходимо словотвірні варіанти до вже відомих у буковинських говірках слів, які проте не ввійшли до СБГ: */дуда* ‘шовковиця’, пор. *дуд* бот. ‘тс.’ (СБГ 2005, с. 104), *гара/мина* ‘скотина’, пор. *гара́м* заст. ‘худоба’ (СБГ 2005, с. 68), *ку/ціт* ‘ніж’, пор. *куціто́я* ‘струг’ (СБГ 2005, с. 245); *пурко/тило* ‘мопед’, пор. *пу́ркало* насм., ірон. ‘мотоцикл’ (СБГ 2005, с. 447). Деякі зафіксовані лексеми доповнюють словотвірні гнізда: *жі́тарь* ‘польовий сторож’, *житарюва́ти* ‘бути житарем’ (СБГ 2005, с. 116), *жита/рі́я* ‘перехрестя доріг’.

У лексичній системі говірки відзначаємо значну кількість семантичних локалізмів. Деякі номени є в СБГ, однак із іншою семантикою: */бехнути* ‘сказати щось недоречне’, пор. *бе́хнути* згруб. ‘ударити’ (СБГ 2005, с. 29), */би́цкатиси* ‘рухати ногами й руками у воді’, пор., *би́цкатиси* ‘гедзатися (про худобу)’ (СБГ 2005, с. 31).

Крім того, низка слів на діалектному ґрунті зазнала семантичних змін, зокрема звуження значення: *ве/ретка* ‘заслінка для отвору печі’, пор. *верéта* ‘килим із грубої вовни’ (СБГ 2005, с. 49); *кат/ран* ‘доріжка, виплетена з ганчірок’, пор. *катра́н* 1. ‘ганчірка’, 2. ‘текстильний матеріал та пошиті з нього речі’, 3. *перен.*, *знев.* ‘слабохарактерна людина’ (СБГ 2005, с. 193); *са/чок* ‘чоловічий чи жіночий костюм’, пор. *сачо́к* (*сачьо́к*) 1. ‘жіноче півпальто вільного крою’, 2. ‘жіночий шерстяний жакет на підкладці’, 3. ‘шита або плетена кофта, яку одягають поверх спідниці’ (СБГ 2005, с. 478); *со́фка* ‘скриня’, пор. *со́фка* 1. зменш-пестл. до *со́фа* ‘саморобна кушетка’, ‘диван’, 2. ‘бомбетль’ (СБГ 2005, с. 509); *ф/л’ошка* ‘брехунка’, пор. *фльо́шка* заст., ірон. ‘базікало’ (СБГ 2005, с. 595);

⁷ Уважаємо таке припущення закономірним, адже на території краю в 1715 р. турки створили Хотинську райю. З короткими перервами вона проіснувала до 1812 р., аж поки за Бухарестським миром Хотинщина відійшла до Російської імперії (Федорак, 2000, с. 30–31). Це пояснює поширення на цій території слів тюркського походження, які, звичайно, зазнавали фонетичних, структурних і семантичних змін.

посто/ли ‘кальоші’, пор. літ. *посто́ли* ‘м’яке селянське взуття з цілого шматка шкіри без пришивної підошви’ (СУМ 7, 1976, с. 377).

Деякі семантичні локалізми є наслідком метафоризації, напр., *коби/л’оха* ‘велика слива’, *прип/н’ати*⁸ ірон. ‘жонатий’, *при/пудрений жарт*. ‘п’яний’. Спостерігаємо й прояви метонімії, зокрема перенесення назви сорту чи місця вирощування на назву рослини: *п/рун’а* ‘дрібна слива’, пор. *Prunus domestica variet L.* ‘слива домашня’, *баи/тан* ‘кавун’ ← *баи́тан* ‘ділянка поля, на якій вирощують кавуни, дині’ (СУМ 1 1970, с. 116); назви пристрою для виготовлення деталі і т. ін. на назву виробу: *ч’ік/р’ік* ‘моток ниток’, пор. *чикрі́к* (*чикра́к*) ткац., ‘пристрій, призначений для змотування ниток у клубки’ (СБГ 2005, с. 642).

Серед формальних змін лексики помічаємо метатезовані форми: */жевна*, обр. ‘весільний калачик’, пор. *жéнва* ‘тс.’ (СБГ 2005, с. 104), у поділ. говірках відзначені лексеми *жéмна*. обряд. ‘коровай, що печуть на весілля’ (МСПГ 2021, 149), *жéвни*. обряд. ‘коровай, завітчаний барвінком’ (МСПГ 2021, 149).

Низка зафіксованих слів дозволяє удокладнити поширення тієї чи тієї лексеми в буковинських говірках, напр., засвідчує поширення на Хотинщині слів *гар/бата* ‘чай’, *цере/мон’йя* ‘горда людина’ (СБГ 2005, с. 621) (щодо останньої, то в СБГ ця лексема означена лише Кельменецьким районом).

У говірці відзначено окремі літературні слова, які самі діалектоносії трактують як діалектні: напр., *бала/ган* ‘тимчасове приміщення для весілля’, пор. літ. *балага́н* ‘легка будівля для тимчасового користування’ (СУМ I, 1970, с. 93), *га/раба* ‘підвода для биків’, пор. *гарба́* ‘високий віз на двох або чотирьох колесах’ (СУМ II, 1971, с. 29), *ла/р’ок* ‘магазинчик’, пор. *ларьо́к* ‘невелика легка будівля для торгівлі’ (СУМ IV, 1973, с. 449), *ка/латало* ‘брязкальце’, пор. *калатáло* ‘дерев’яний прилад, яким стукає нічний вартовий або який прив’язують на шию тваринам’ (СУМ IV, 1973, с. 75).

У зв’язку з історичним минулим краю⁹ в досліджуваній говірці активно функціонує російська лексика. На цій території вона поширена здавна, міцно увійшла в її лексичний склад і не є результатом впливу сучасного телебачення, ЗМІ і т. ін. Передбачуваним стало поширення в мовленні інформантів лексем: *год*¹⁰ ‘рік’ (послідовно в усіх опитаних): *ў год і поло/вина найи/ласи ди/тина* (КІ), *ўже /дес’іт’ год* (КІ), */сорок два /года* (КІ), *в’іс’імди/с’ат’ ди/ўйатий год* (КІ), *ўже йе /поверх сто год* (КІ), *пои/тені́е* ‘потиск руки’, *п/разник* ‘поминальний обід’, *сун/дук* ‘скриня’, */ж’ізн’а* ‘життя’: */ж’ізн’а ни/важно п’иш/ла* (КІ).

⁸ Від *прип’ятий* ‘прив’язаний’; спостерігаємо епентезу *п*.

⁹ З 1812 до 1918 р. землі входили до складу Російської імперії; про цей період в історії краю докл. див. (Федорак, 2000).

¹⁰ Лексема *год* > псл. *godъ* (ЕСУМ I 1982, с. 545), однак самі діалектоносії вважають її російською.

Ареал буковинських говірок із рисами подільських чітко окреслює поширення лексем *ха/з'айін* (*ха/з'айін*) на противагу номенам *таз'да / гоз'подар* (Колеснік, 2016, с. 184).

Уплив був підтриманий спільним радянським минулим краю. У розповідях про працю в колгоспах натрапляємо на т. зв. радянізми: *с'іл'со/в'ет* (КІ), *пр'едс'е/дател'* (АП), *зве/но* (АП), *отч'от* (КІ), *соб/ран'йе* (КІ), сталі конструкції: *ўз'али ў пл'ен* (АП), *про/паў без /в'ести* (АП) тощо.

Висновки. Отже, спостереження над виявом локальних та інтерлокальних рис конкретної говірки крізь призму діалектного тексту засвідчує їхній нерозривний закономірний зв'язок.

Комплексом фонетичних, морфологічних та синтаксичних ознак обстежена говірка належить до більшого мовно-територіального об'єднання – буковинських говірок із рисами подільських. Ці діалектні риси активно проявлені в монологічних текстах усіх респондентів. Однак освіта людини, соціальне становище впливають на стиль спілкування з експлоратором, на добір мовних засобів, зумовлюють свідоме уникання тих ознак, які мовець сам кваліфікує як діалектні, однак мимовільно все ж уживає в розповіді.

Записана в говірці діалектна лексика доповнює словник буковинських говірок новою цінною інформацією: не фіксованими раніше словами, оригінальною семантикою вже відомих номенів, доповнює словотвірні гнізда, представлені в словнику, розширює уявлення про локалізацію окремих слів.

Спостереження над лексикою села засвідчує і суто мовні процеси, які відбуваються в говірці, зокрема фонетичні та семантичні зміни лексики, підлаштування її до діалектної системи говору, і вплив позалінгвальних чинників: історичного розвитку краю в умовах іноземного панування впродовж тривалого часу, віддзеркалення в діалектному лексиконі традиційних форм господарювання на цій території (зокрема, садівництва, що проявляється в поширенні назв сортів рослин, їх плодів і т. ін.). З-поміж діалектних слів відзначено й низку літературних назв, які відійшли до пасивного складу, але продовжують функціонувати в говірці, що засвідчує дихотомічний зв'язок літературної мови та її діалектних варіантів.

Список інформантів

КІ – *Василова Калина Іванівна*, 1919 р. н., неписьменна

АП – *Горян Аксенія Пилипівна*, 1925 р. н., неписьменна

ІВ – *Ткач Іван Васильович*, 1933 р. н., неповна вища освіта

МВ – *Хлебанович Марія Василівна*, 1929 р. н.; текст уміщено (БГ 2006, с. 311)

ІМ – *Ілько Марія Василівна*, 1931 р. н.; текст уміщено (БГ 2006, с. 334)

Література та джерела

- АУГПБ – Герман, К. Ф. (1998). Атлас українських говірок Північної Буковини : у 2 т. Чернівці : Прут. Т. 2. Службові слова. 216 с.
- БГ – Руснак Н., Гуйванюк Н., Бузинська В. (укладачі) (2006). Буковинські говірки : хрестоматія діалектних текстів. Чернівці, 383 с.
- БЕР – Български етимологичен речник (2019) : в 7 т. / ред. В. Георгиев. Софія : Академично издателство «Проф. Марин Дринов». Т. II : И – КРЕПЯ. 742 с.
- Вербич, С. О. (2019). Назви поселень Чернівеччини : історико-етимологічний словник. Чернівці, 208 с.
- Герман, К. Ф. (1995). Українські говірки Північної Буковини в історичному та лінгвогеографічному аспекті: Фонетика, фонологія. Чернівці, 391 с.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : у 7 т. К. 1985 – 2012. Т. I : А – Г. 634 с. Т. IV : Н – П. 657 с. VI : У – Я. 569 с.
- Закревська, Я. В. (1962). Епентетичні звуки в українських говорах. *Дослідження і матеріали з української мови*. Т. 5. К. С. 62 – 69.
- Історія міст і сіл Української РСР (1969). Чернівецька область. К., 704 с.
- Колеснік, Л. Я. (2016). Номінація людини в покутсько-буковинських говірках: генеза та просторове варіювання : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова. К., 235 с.
- Речник српскохрватског књижевног језика (1967). Нови Сад; Загреб. Кн. 2. : Ж – К. 862 с.
- СБГ – Словник буковинських говірок (2005) / за ред. Н. В. Гуйванюк, К. М. Лук'янюк. Чернівці : Рута, 688 с.
- Снігур, І. Н. (2008). Мої мандрівки по Буковині. Чернівці, 160 с.
- СОН – Лєснова, В. В. (2013). Словник оцінних номенів людини в українських діалектах / за заг. ред. П. Ю. Гриценка. Луганськ, 304 с.
- СУМ – Словник української мови: в 11 т. К. 1970 – 1980. Т. I : А – В. 1970. 799 с. Т. II : Г – Ж. 1971. 550 с. Т. IV : І – М. 1973. 840 с. Т. V : Н – О. 1974. 840 с. Т. VII : Поїхати – Приробляти. 1976. 723 с.
- Федорак, В. Ф. (2000). Історія рідного краю. Чернівці, 176 с.

Стаття надійшла до редакції 17.11.2021 р.

Прийнято до друку 19.11.2021 р.

Рецензент – канд. філол. наук, доц. Лєснова В. В.